

- 27 Там само. – С. 215.
28 Там само. – С. 215.
29 Універсали Івана Мазепи... – С. 207-208.
30 Універсали Павла Полуботка... – К., 2008. – С. 105-106.
31 Там само. – С. 105.
32 Там само. – С. 105.
33 Там само. – С. 105.
34 Там само. – С. 226-227.
35 Там само. – С. 345.
36 Там само. – С. 335.
37 Універсали Івана Мазепи. 1687-1709. Частина II... – С. 275.
38 Універсали українських гетьманів від І. Виговського до І. Самойловича... – С. 801-803.
39 Універсали Івана Мазепи. 1687-1709. Частина II... – С. 50-51.
40 Там само. – С. 605-606.
41 Універсали українських гетьманів від І. Виговського до І. Самойловича... – С. 905-906.

Резюме

В статті дана характеристика воєнним козацьким універсалам XVII–XVIII століття. Автором пропонується власна типологізація воєнних козацьких універсалів. Відокремлено кожен тип воєнних козацьких універсалів.

Summary

In article the characteristic of military Cossack universals of the XVII–XVIII centuries is given. The author offers own tipology of military Cossack universals. Each type of military Cossack universals is briefly characterised.

Отримано 9.06.2009

І. Ю. ПАНОВА

Ірина Юріївна Панова, аспірантка Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

УТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УНР В ЕКЗИЛІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

До числа малодосліджених сторінок історії нашої держави належать правові аспекти створення і діяльності Державного центру Української Народної Республіки (ДЦ УНР) в екзилі. Зокрема, досить суперечливою є позиція дослідників щодо політичної і правової оцінки утворення ДЦ УНР в екзилі в українській історіографії. Більшість робіт нерідко містять неточні відомості, а інколи – заідеологізовані та міфологізовані оцінки подій. Тому, дана стаття ставить на меті уточнення питання утворення ДЦ УНР в екзилі шляхом юридичного аналізу тогочасних подій та юридичних актів.

ДЦ УНР в екзилі (еміграції) було створено 1920 р., завершилась його діяльність у 1992 р. після формування легітимних органів влади незалежної України. Керівні органи ДЦ не раз змінювали місце перебування: 1921–1923 рр. – Польща, 1940–44 рр. – Франція, 1944–76 рр. – Німеччина, 1976–92 рр. – США. З часу створення і до моменту складання своїх повноважень ДЦ УНР в екзилі проголошував своєю метою – створення альтернативи українській радянській державності та досягнення Україною державної незалежності.

© І. Ю. Панова, 2009

ДЦ УНР в екзилі утворився на початку липня 1920 р. у Варшаві, пізніше переїхав до Тарнова. На початку своєї діяльності він називався «Еміграційний уряд Української Народної Республіки». Пізніше, у Франції він мав назву «Еміграційний уряд УНР» або «Уряд УНР на Еміграції». Після Другої світової війни, відновлюючи свою діяльність в Мюнхені, керівництвом було змінено назву «Еміграційний» на «Екзильний уряд УНР», або ДЦ (Державний Центр) УНР в екзилі¹.

Саме слово «exile» має англійське походження і означає перебування на певній території з правом обмеженої діяльності. Такого обмеження українське політичне угруповання не мало, тому, зміна назви з «еміграційного» на «екзильний» залишається незрозумілою. Українська тогочасна публіцистика сприйняла це без жодних пояснень. Українська мова «збагатилася» словами «екзиль» і «екзильний», які до цього часу ми не зустрічали в українських словниках², пише М. Мельник.

Уряд УНР за кордоном, як зазначає О. Я. Шульгин, веде свою державно-правову традицію від самого 1917 р., коли революційний парламент – Центральна Рада оголосила Перший Універсал та створила генеральний секретаріат³. Існування УНР було на кілька місяців перерване германським переворотом Павла Скоропадського, але, за твердженням О. Я. Шульгина, «традиція влади була збережена і неперервність її забезпечена»⁴.

Конгрес трудового народу України (Київ, січень 1919), після затвердження Закону про форми влади на Україні, передав владу Директорії УНР та Раді народних міністрів, підзвітній Конгресу трудового народу України, а під час перерви між його засіданнями – Директорії⁵.

Трудовий Конгрес, відмічає С.П. Шелухін, не міг закінчити своєї праці через військові події. Через це Конгрес видав 28 січня 1919 року тимчасові конституційні акти Української Народної Республіки і на цьому припинив свою роботу до відповідного часу. Владу на Україні він тимчасово доручив Колегії з шести членів Директорії, яким надав право видавати тимчасові розпорядження, що могли б набути сили після затвердження їх парламентом. Члени Директорії зобов'язувались виконувати покладені на них обов'язки, особливо ті, що стосувалися оборони державності, соборності, цілісності території, самостійності держави⁶.

Через війну з більшовицькою Росією та Польщею та інші причини, Директорія не мала можливості здійснити свої плани розбудови Української держави. В її складі відбувалися кадрові зміни: Голова Директорії В. К. Винниченко зрікся свого становища і вийшов з її складу; пізніше вибув О. М. Андрієвський. Сепарувався від Директорії і диктатор ЗУНР Є. О. Петрушевич, який здійснював власні політичні завдання. Члени Директорії А. Г. Макаренко і Ф. П. Швець, передали свої повноваження Голові Директорії С.В. Петлюрі та залишили Україну, оселившись у Відні⁷.

Пізніше Голова Директорії С. В. Петлюра, на пропозицію уряду, позбавив двох уповноважених директорів (А. Г. Макаренка і Ф. П. Швеця) їх повноважень і повторно вимагав їх повернення на Україну для виконання своїх обов'язків. Однак вони не побажали покинути Відень та повернутись в небезпечні на той час умови життя на Україні. Після цього «вони ще часом користувалися титулами директорів, такими вже їх не вважав фактично ні уряд, ні загал українського громадянства»⁸, зазначає О. Я. Шульгин.

Втративши всяку надію на успіх подальшої боротьби за українську державність, ряд політичних діячів УНР зійшли з політичної арени. На думку С. Литвина, розпочався «великий исход» української інтелігенції за кордон, що стало однією з найсумніших сторінок історії нашої визвольної боротьби⁹.

З часу, коли С. В. Петлюра обійняв посаду фактичного голови Директорії, в історіографії з'являється безліч закидів та звинувачень в порушенні ним конституційних засад, встановлених Конгресом трудового народу України, в узурпації влади, в диктаторстві тощо.

На думку С. Т. Томашівського, «режим Директорії перемінився скоро в диктатуру «головного отамана», в якому видно пробудився й організаційний геній на полі адміністрації й законодавства...». С. Т. Томашівський відмічає, що цей «головний отаман» (Петлюра) – «ігнорант, заздрий і без енергії; про міністрів і урядників – вже й не говорити;... в « адміністрації» ... – в найкращім разі повна бездіяльність, поза цим – сва-

воля, терор і бандитизм; школа не існує цілком. Так без кінця. Гетьман Скоропадський полишив був Україну справді молоком і медом текучу... Що сталося з цими цінностями?... »¹⁰.

На думку С. П. Шелухіна, С. В. Петлюра «потоптав» умови обрання в члени Директорії, присвоїв собі владу і порвав з Українською Центральною Радою та Трудовим Конгресом. Так зробили і однодумці С. В. Петлюри. Всі вони покинули свій народ та зреклися його ідеалів і стали самозванцями¹¹.

Зокрема, М. Ю. Шаповал вважає, що в УНР було вчинено державний переворот до якого причетні, на його думку, «Петлюра, Мазепа, Левицький, Шадлун, Безпалко, Огієнко, цеб-то один член Директорії і п'ять міністрів... Замість Трудового Конгресу вони «постановили» скликати Державну Народну Раду, але до скликання цієї Ради установили «порядок законодавства» на основі нової «конституції», що касує Трудовий Конгрес, його закони і Директорії, ним установлену»¹².

Цікавим є те, що проти цих фактів знаходить свої аргументи відомий діяч Уряду УНР в екзилі А. Яковлів. Він відмічає, що «державний центр і уряд УНР посідають всі законні права і легальний титул влади УНР. Ці права і титул уряд УНР не узурпував..., а дістав від Української Конституанти, від Трудового Конгресу. Уряд УНР тримає легальний титул влади УНР не тому, щоб з ним були зв'язані якісь персональні вигоди для його членів, як це уявляє собі М. Шаповал, і не з жадоби до влади, а тому що права верховної влади були «покладені» на Директорію волею Трудового Конгресу»¹³.

На думку І. П. Мазепа, С. В. Петлюра для того, щоб протистояти акціям своїх противників поспішив затвердити проекти законів про «Тимчасове верховне управління» і про «Державну Народну Раду», що були ухвалені Радою Міністрів ще на території України. Як відомо, зазначає дослідник, ці закони залишилися потім конституційною основою для державного центру УНР до кінця його існування на еміграції¹⁴.

Зокрема, закон про «Тимчасове верховне управління» передбачав порядок заступництва Голови Директорії з дотриманням усіх вимог попередніх постанов і законів. Так, його мали заступати або Голова Державної Народної Ради або, до її скликання, Голова Ради Народних Міністрів. Саме завдяки встановленню такого порядку заміщення стало можливим подальше існування та збереження ДЦ УНР в екзилі. Завдяки цьому закону, А. М. Ливицький після вбивства С. В. Петлюри перебрав його права і обов'язки.

М. Ю. Шаповал звинувачує С. В. Петлюру та його однодумців у союзі з польською шляхою, та у тому, що вони „віддали їй 150 кв. клм. і 8 міл. укр. люду...»¹⁵.

Схожої думки притримується і С. П. Шелухін. Він відмічає, щодо «осіб, які вели Українську національну справу державності..., творили з Поляками договори..., з якими таїлися од Українців, які переводили ті свої договори-змови в виконання проти Української нації, які помогли Полякам надіти петельку на шию 9.000.000 української людности і відрізати від живого тіла України 162.000 кв. кілометрів Української території..., які руйнували Українську справу..., проти оттих осіб принаймні треба бути обережним...»¹⁶.

Варто звернути увагу також на думку радянських вчених. Зокрема, Ю. Гай вважав, що «український народ протиставив орієнтації націоналістичного табору на міжнародний імперіалізм свою лінію – лінію тісного, непорушного, братерського союзу з російським та іншими братніми народами Радянської країни, яка невпинно крокувала шляхом зміцнення інтернаціонального єднання»¹⁷. Тобто радянський науковець стоїть на позиції, що увесь український народ підтримував радянську владу, а своїм національним визволителям, в тому числі і тим, що емігрували протистояв. Така позиція викликає цілком виправдані сумніви у її непогрішимості.

Ще один радянський дослідник – М. Терлиця, теж не висловлював підтримки діям українських націоналістів: «Директорія, будучи органом української буржуазії і куркульства, зберегла старий лад і охороняла інтереси експлуататорів..., вони терором і репресіями не давали встановити радянську владу»¹⁸.

Після поразки у боротьбі за незалежність України, значна частина українців – учасників визвольних змагань опинилась на еміграції. Кожен почав шукати винних в тому,

що сталося. Утворилося кілька еміграційних таборів та непримиримих політичних течій, представники яких почали «обливати брудом» одне одного.

Зокрема, Я. Шумелда відмічає, що в українській еміграції існувало кілька політичних центрів. Після Першої світової війни існував Державний Центр УНР, середовище ЗУНР і Гетьманський табір – пізніше Державний Центр Української Народної Республіки, Всеукраїнська Національна Рада (ВУНР), Головна Українська Визвольна Рада (УГВР), Організації Визвольного Фронту і Гетьманський Центр. Досить влучно цей автор відмічає, що немає сумніву, що це ненормальний стан української еміграції¹⁹.

На думку І. П. Мазепи, в цей час почала активно діяти стара опозиція проти С. В. Петлюри, яка вважала його винуватцем поразки у війні з більшовиками²⁰.

Створення Союзу РСР, на думку радянського вченого Ю. Гайа, «символізувало на практиці тріумф ідей пролетарського інтернаціоналізму над ворожою ідеологією буржуазного націоналізму, викликало остаточне ідейне банкрутство ворогів Рядянської влади»²¹.

Таким чином, ставлення до створення ДЦ УНР в екзилі не було однозначним серед представників української еміграції, а тим більше викликало ворожу оцінку з боку прихильників радянської влади.

З перших же кроків ДЦ УНР в екзилі приділяв багато уваги питанню своєї легітимності. Зокрема, правовими засадами діяльності Уряду УНР в екзилі вважалися прийняті ще на території України, вже згадувані закони: Закон з дня 12 листопада 1920 року про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці та Закон з дня 12 листопада 1920 року про Державну Народну Раду Української Народної Республіки, ухвалені Радою Народних Міністрів²².

В першому законі зазначається, що «до часу, коли матиме чинність в Українській Народній Республіці ухвалена Народним Представництвом повна Конституція... видається цей закон, що визначає тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства Української Народної Республіки»²³.

Оскільки, Директорія, в силу історичних обставин, не встигла на українській території прийняти Конституцію, не змогла скликати парламенту, то на еміграції вона діяла на підставі закону від 12 листопада 1920 р., який мав конституційний характер.

Уряд УНР в екзилі, хоч і мав зменшений склад, зазначає В. Трембіцький, продовжував активну законотворчу діяльність. Зокрема, продовжував видавати нові розпорядження і закони та публікував їх, хоча не мав можливості довести їх зміст до відома більшості громадян УНР в Україні²⁴. Дійсно, подати до відома громадян УНР, які залишились на території України закони було важко, про що свідчать записи, внесені майже в кожному законі: «закон цей, до його оголошення ввести в чинність по телеграфу»²⁵, «закон цей, до його оголошення ввести в чинність через посланців»²⁶ тощо.

Про те, що законодавча діяльність УНР здійснювалась досить активно, свідчить низка прийнятих законів, наприклад, «Закон 2 червня про збільшення утримання вчителям низчих початкових шкіл, що евакуювались з України на терен Польщі» 1921 р., «Закон 10 червня про відкриття місцевих філій Бюро біженців з України»²⁷ 1921 р., «Закон 29 квітня про тимчасові правила складання кошторисів та державних коштовиказів на 1921 рік» 1921 р., «Закон 24 березня про амнестію»²⁸ 1921 р. та інші. Але стосувались вони переважно українських біженців та емігрантів.

Зміст законодавства, виданого ДЦ УНР свідчить, що з перших хвилин в еміграції ДЦ перебудовує свою роботу відповідно до нових умов, зокрема, відбувається скорочення державного штату, про що йдеться у «Законі 1 червня про припинення чинності окремих державних установ, зменшення штатів державних установ та заштатню допомогу звільненим службовцям» 1921 р. та «Законі 1 вересня про скасування Міністерства Здорова і Опікування»²⁹ 1921 р.

Слід підкреслити, що Директорія, вважала себе правонаступницею УНР і повноправним представником українського народу, визнавала чинним законодавство, прийняте на території України, оскільки ніде не знайдено акти, які б відмінили це законодавство, а також відсутні будь-які відомості про такі дії.

Як зазначає В. Трембіцький, не зважаючи на великі труднощі «все в ДЦ йшло по лінії законності, послідовності, легітимності, навіть і після 1924-25 років, коли дипло-

матичні представництва були закриті, а їх місце зайняли «політичні представництва УНР» та «горожанські комітети» як замісники консулятив»³⁰.

Нові форми представництв ДЦ мали наступні завдання: слідкувати за східноєвропейськими подіями в столицях Європи, щоб відповідним листом авторитетно звернути увагу міністрам тієї чи іншої держави на певні важливі проблеми, які мали чи могли мати погані наслідки для українського народу в УРСР чи в Польщі³¹.

Втім, М. Ю. Шаповал досить критично ставиться до цього аспекту діяльності деяких представників української еміграції і відмічає, що «полонофілам на Україні не бути, селянство і робітництво ніде їх до себе не підпускає – це достаточна гарантія для їх політичної смерти, а тому хочемо скріпити в селянстві і робітництві переконання, що ворогом України і революції були не лише московські і польські імперіалісти, але й українська дрібно-буржуазна чернь, що показала себе в досить яскравих фарбах, ...зрадників, польських запроданців, що осмілюються ще публічно ...величатися «спадкоємцями» Конгресу Трудового Народу України»³².

Негативно оцінює дії української еміграції радянський науковець Ю. Гай. Зокрема, він відмічає, що «націоналістичні ватажки за кордоном намагалися зв'язатися із своїми спільниками, які замаскувалися в республіці, спрямувати «нейтралізм» частини старої української інтелігенції безпосередньо проти радянської влади... Жовто-блакитна контрреволюція за кордоном захоплено вітала підривні дії української автокефальної церкви, яка прикривала свою зовсім не церковну, а відверту антирадянську діяльність боротьбою з російською православною церквою»³³.

Таким чином, відмічає цей автор «українські буржуазні націоналісти в особі петлюрівців і після закінчення громадянської війни виступили як відверта антинародна та антинаціональна руйнівна сила, спрямована на повалення Радянської влади, яка історично була єдино здатною дати трудящим справжню незалежність і соціальні здобутки»³⁴. Отже, на думку Ю. Гайа, тільки радянська влада на Україні могла навести порядок, а українські націоналісти завжди були проти народу.

Ситуація ускладнювалась також відсутністю порозуміння серед близької до ДЦ УНР української еміграції. Зокрема, О. Я. Шульгин, відомий діяч ДЦ УНР в екзилі відмічає, що «тяжко вести політику на еміграції. Але нічого не вдієш: коли вся Україна закута в кайдани, коли під большевицьким чоботом усе мусить мовчати, наш обов'язок за неї говорити і підтримувати те гасло, що винесли ми з України, гасло Української Народньої Республіки. Це наш обов'язок і ми від нього не відступимо»³⁵.

Перший голова Директорії В. К. Винниченко писав, що хоч українська держава була поневолена Росією, але «вона живе, вона береже в собі сили, які тримають у собі ідею..., які в слушний час вибухнуть, щоб здійснити її, – вони, а не хто інший, не якісь сили зовні, а тим паче не крихітна купка емігрантів»³⁶.

Як бачимо, В. К. Винниченко, досить неприхильно відносився до намагань своїх політичних опонентів виступати від імені всього українського народу. Позиція пояснюється прихильністю В. К. Винниченка до більшовицького режиму, який, зокрема, відмічав, що «з усіх режимів, які можуть бути на Україні, найповніше може забезпечити національне відродження нашого народу режим національно-української радянської соціалістичної влади»³⁷.

Такий вибір В. К. Винниченка не задовольняв табір «петлюрівців», які обстоювали ідею самостійності України. В. К. Винниченко, зі свого боку зазначав, що «ті люди, які звать себе Національно-державним Центром, «легітимними» спадкоємцями традицій української Революції і носіями її «Скрижалів», не мають на те ніякого права... Та підстава, через яку їм довірено еміграцією провід у її представницькому органі є фальшива. Еміграцію введено в блуд...»³⁸.

В. К. Винниченко питав в української еміграції: «якщо українська нація за даного моменту не має змоги виявляти свою волю, то звідки ж ви знаєте, що вона доручила саме вам, оцій саме купці людей представляти її волю? Де ваші уповноваження? Хто вас вибирав...? Хто вас контролює...? Коли у вас таких уповноважень немає, коли ви дієте самі від себе, то чи не чините ви державного злочинства?»³⁹.

У цей же час радянські політики продовжували ворожі випадки проти української еміграції. Їх позиція знаходила підтримку в українських науковців. Зокрема український радянський учений М. Терлиця висловлювався про українську еміграцію, як про чужу ворожу силу українському народові. На його думку, українська еміграція завжди була найманцем «чужих панів»⁴⁰.

Втім, на нашу думку, звинувачувати когось з тогочасних українських політиків-емігрантів у політичній неспроможності, захопленні власними амбіціями, безпідставному захопленні ідеєю самостійності України або у зраді цієї ідеї було б неправильно. Оскільки більшість з них не мала об'єктивної інформації та реального впливу на розвиток подій, що великою мірою залежали від політичної волі провідних європейських держав, які не мали намірів утворювати самостійну Україну чи навіть підтримувати таку ідею. Адже у часи „боротьби за місце під сонцем”, коли європейський політичний простір не був остаточно сформований, не було жодної країни, від якої можна було чекати стабільної підтримки.

Провідні європейські держави, зазначає О. Шульгин, прямували до політичного й економічного зближення з червоною Москвою. Великі держави не хотіли мати ускладнень через підтримку антирадянських сил в еміграції, крім того, всі держави зовсім не хотіли відновлення незалежної української держави. В 1921 році була зроблена спроба здобути допомогу від Франції, але все обернулось відмовою у підтримці⁴¹.

Проте навіть за суворих міжнародних обставин існування еміграційний уряд намагався вжити заходів для обстоювання інтересів УНР перед світовим співтовариством. Як важливе поле міжнародної діяльності, ДЦ УНР розглядав трибуну Ліги Націй.

Керівництво УНР робило спроби вступити до Ліги Націй ще перебуваючи на своїй території (1920 р.), але тоді отримало відмову, яка аргументувалася нестабільністю її внутрішньої політики⁴². З приводу цього О. Я. Шульгин зазначає, що тоді Ліга Націй визнала УНР, але так як Уряд УНР залишив свою територію – рішення Ліги Націй не важко було передбачити⁴³.

Але той факт, що представникам Уряду УНР в екзилі постійно надавали можливість виступати в Лізі Націй, свідчить про фактичне визнання цього уряду.

Виступи українських представників не обмежувалися лише офіційним форумом Ліги Націй. Також вони виступали в Українському Товаристві Приятелів Ліги Націй, засноване в 1920 році. Це Товариство було дійсним членом Міжнародної Унії Приятелів Ліги Націй⁴⁴. Це товариство визнавало Уряд УНР в екзилі.

На терені Женеви діяли ряд інших міжнародних установ, де виступали українські представники. Наприклад, Інтернаціональний Офіс Нансена, що займався справами емігрантів, Представництво Міжнародної Організації Комбатантів, Міжнародний Червоний Хрест⁴⁵. Оскільки всі ці організації дозволяли виступати на своїх засіданнях, то вони фактично визнавали Уряд УНР в екзилі.

Зокрема, В. Трембіцький відмічає, що «у березні 1921 року оформлено нове представництво УНР до Аргентини, яка 5-го лютого 1921 року визнала де юре українську державність. УНР в столицях 25-ти держав і далі ще визнавалася, значить авторитет українських посольств, місій та консулятів задержався в розумінні права...»⁴⁶.

Отже, різні думки та позиції, щодо наявності або відсутності правових підстав утворення ДЦ УНР в екзилі, а також щодо легітимності його діяльності, на нашу думку, спричинені різними політичними та ідеологічними позиціями тогочасних українських та міжнародних політичних сил.

Втім, не зважаючи на той факт, що на міжнародній арені Уряд УНР в екзилі, на початку свого існування був визнаний не всіма державами, так як більшість з них були в домовленості з більшовиками, ДЦ УНР в екзилі був визнаний Лігою Націй, Українським Товариством Приятелів Ліги Націй, що було дійсним членом Міжнародної Унії Приятелів Ліги Націй, Інтернаціональним Офісом Нансена, що займався справами емігрантів, Міжнародною Організацією Комбатантів, Міжнародним Червоним Хрестом. Все це свідчить, що ДЦ УНР в екзилі мав певний авторитет серед світової громадськості і статус легальної організації, яка представляла інтереси українського народу, виходячи з свого бачення цих інтересів та прагнень.

- ¹ Мельник М. Еміграційні уряди та їх історична аналіза // Визвольний шлях. – 1990. – № 3. – С. 360.
- ² Там само – С. 360.
- ³ Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. – Автентичне відтворення вид. 1934 р. / Відп. ред. Г. Й. Удовенко; Упорядники: Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 32-33.
- ⁴ Там само. – С. 34.
- ⁵ Мироненко О. М. Конгрес трудового народу України // Юридична енциклопедія у 6-ти т. / За ред. Шемшученка Ю. С. та ін. – Т. 3. – К., 1991. – С. 257.
- ⁶ Шелухин С. Історично-правні підстави української державності. (Промова на поборницькім святі в Празі 22 січня 1929 року). – Вінніпег. – 1929. – С. 27-28.
- ⁷ Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. – Автентичне відтворення вид. 1934 р. / Відп. ред. Г. Й. Удовенко; Упорядники: Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 35.
- ⁸ Там само – С. 35.
- ⁹ Литвин С. Чи була легітимною влада С. Петлюри в добу Директорії Української Народної Республіки? (До 120-річчя з дня народження С. Петлюри) // Людина і політика. – № 4. – 1999.
- ¹⁰ Томашівський С. Під колесами історії. – Нью-Йорк: Видавнича Корпорація «Булава», – 1962. – С. 46-47.
- ¹¹ Шелухин С. Історично-правні підстави української державності (Промова на поборницькім святі в Празі 22 січня 1929 року). – Вінніпег. – 1929. – С. 27-29.
- ¹² Шаповал М. Ю. Занепад УНР, – Прага. – 1928. – С. 15-16.
- ¹³ Яковлев А. До питання про легальність уряду УНР // Тризуб. – 1928. – № 43. – С. 15.
- ¹⁴ Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. – К.: Темпора, 2003. – С. 441.
- ¹⁵ Шаповал М. Ю. Занепад УНР, – Прага. – 1928. – С. 25.
- ¹⁶ Шелухин С. Варшавський договір між Поляками й С. Петлюрою, – Прага: В-во «Нова Україна», 1926. – С. 40.
- ¹⁷ Гай Ю. І. З ким і проти кого: Ганеб. шлях петлюрівщини та її «спадкоємців». – К.: Молодь, 1980. – С. 40.
- ¹⁸ Терлиця М. Правнуки погані. – Радянський письменник. – К. – 1959. – С. 68.
- ¹⁹ Шумелда Я. Стратегія і тактика українського визвольного руху. – Чикаго. – 1966. – С. 51-52.
- ²⁰ Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. – К.: Темпора, 2003. – С. 440.
- ²¹ Гай Ю. І. З ким і проти кого: Ганеб. шлях петлюрівщини та її «спадкоємців». – К.: Молодь, 1980. – С. 40.
- ²² Ухвалений Радою Народних Міністрів закон з дня 12 листопада 1920 року про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці та Ухвалений Радою Народних Міністрів закон з дня 12 листопада 1920 року про Державну Народну Раду Української Народної Республіки Вісник Державних Законів – 1920 – 2-й випуск. – С. (журнал без номерації сторінок)
- ²³ Там само.
- ²⁴ Трембіцький В. Правні підстави Екзильного уряду України (1920-1985) // Око світу. – 1986. – № 2. – С. 35.
- ²⁵ Закон про урочисту обітниця Членів Ради Республіки // Вісник Державних Законів – 1921. – 1-й випуск. – С. 6.
- ²⁶ Закон про заснування «Музею-Архіву Визволення України» // Вісник Державних Законів. – 1921. – 3-й випуск. – С. 23.
- ²⁷ Вісник Державних Законів – 1921. – 2-й випуск. – С. 9.
- ²⁸ Там само. – 1921. – 1-й випуск. – С. 1.
- ²⁹ Там само. – 1921. – 2 випуск. – С. 9.
- ³⁰ Трембіцький В. Правні підстави Екзильного уряду України (1920-1985) // Око світу. – 1986. – № 2. – С. 36.
- ³¹ Там само. – С. 36.
- ³² Шаповал М. Ю. Занепад УНР. – Прага, 1928. – С. 42.
- ³³ Гай Ю. І. З ким і проти кого: Ганеб. шлях петлюрівщини та її «спадкоємців». – К.: Молодь, 1980. – С. 45.
- ³⁴ Там само. – С. 48.
- ³⁵ Шульгин О. Державність чи гайдамащина? (Збірник статей та документів). – В-во: «Меч». – Париж. – 1931. – С. 1.

³⁶ Винниченко О. Заповіт борцям за визволення. – Видавниче товариство «Криниця» книголюбів України. – Київ, 1991. – С. 13.

³⁷ Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 – грудень 1919]). Частина III. (Репринтне відтворення видання 1920 року.) – Київ: Видавництво політичної літератури України. – 1990. – С. 499.

³⁸ Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – Київ: Видавниче товариство «Криниця» книголюбів України, 1991. – С. 22.

³⁹ Там само. – С. 19.

⁴⁰ Терлиця М. Правнуки погані. – Радянський письменник. – К., 1959. – С. 297.

⁴¹ Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. – Автентичне відтворення вид. 1934 р. / Відп. ред. Г. Й. Удовенко; Упорядники: Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 77.

⁴² Там само. – С. 80.

⁴³ Там само – С. 80.

⁴⁴ Лівіцький М. А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками. – В-во «Українське інформаційне Бюро»: Мюнхен-Філадельфія, 1984. – С. 38-39.

⁴⁵ Там само – С. 39.

⁴⁶ Трембіцький В. Правні підстави Екзильного уряду України (1920–1984) // Око світу. – 1986. – № 2. – С. 36.

Резюме

В данной статье рассматривается процесс создания Государственного центра УНР в эмиграции. Автор даёт политико-правовой анализ создания этого органа, отдельно отмечает его международное признание.

Summary

In this article considers process of creation of State centre UNR in exile. The author gives the politico-legal analysis of creation of this body politic, separately marks its international recognition.

Отримано 10.03.2009